

Марко Стајић, 1-4. Цртежи из серије Озрачени, угљен и акрилик, 50 x 70 цм, 2017.

Divna M. Vuksanović
Univerzitet umetnosti u Beogradu
Fakultet dramskih umetnosti
Beograd

УДК 07
316.485.26

Dragan R. Čalović
Univerzitet „Privredna akademija” u Novom Sadu
Fakultet savremenih umetnosti
Beograd

MEDIJI I KONFLIKTI: OD „RATA PROTIV TERORA” DO NOVINARSTVA ZA MIR

Apstrakt: „Rat protiv terora” (*War on Terror*) bio je naziv vojne kampanje protiv terorizma koju su pokrenule SAD na globalnom nivou nakon terorističkog napada na Svetski trgovinski centar u Njujorku, septembra 2001. godine. Bila je to prva sistemska kampanja protiv terorizma, koja je uključivala globalne obaveštajne resurse i mreže, prevashodno u borbi protiv terorističkog pokreta Al Kaida. Svetski mediji pokrivali su njene aktivnosti iz različitih uglova (s akcentom na pogubljenju lidera Al Kaide, Osame Bin Ladena). I pre tog događaja pokazalo se da je vrlo važno kako mediji izveštavaju o konfliktima, bilo da je reč o ratovima, terorizmu, te drugim oblicima nasilja prisutnim u stvarnosti. Izveštaje sa ratišta, primera radi, danas sa prve borbene linije osim profesionalaca šalju i deca (Palestina, Sirija). S ovim u vezi, u kontekstu izučavanja filozofije medija, postavlja se pitanje načina izveštavanja medija o konfliktima – da li je on „ratnohuškački” (upečatljivi primer CNN-a, kao globalnog medija), izbalansiran (građansko novinarstvo, društvene mreže i dr.) ili može postati orijentisan prema miru (novinarstvo za mir). Ovo poslednje, što podrazumeva razvoj novinarstva u smeru rešavanja konflikata (*conflict resolution*), a čime se na posve drukčiji način mogu oblikovati javni prostori, predstavlja glavni fokus našeg rada.

Ključne reči: mediji, konflikti, terorizam, filozofija medija, novinarstvo za mir.

Odnos medija i konflikata je višedimenzionalan. Kada se postavi pitanje prirode ove relacije, konačni odgovor zavisi od definisanja pojmova, teorijske pozadine njihovog tumačenja, interpretativnog konteksta u kome su pojmovi opisani, te stanovišta interpretatora. Načelno, konflikti se mogu

posmatrati kao nepoželjni¹ ili, u razvojnoj perspektivi posmatrano – kao neutralni (benigni)², pa čak i podsticajni za razrešenje nekog problema³. S druge strane, mediji se mogu posmatrati kao puko mehaničko sredstvo njihovog posredovanja i prenošenja, te kao tumači konfliktnih situacija ili pak kao inspiratori i podstrekači, odnosno proizvođači sukoba. Zdravorazumski pristup ovom odnosu uglavnom podrazumeva da konflikti najpre nastaju u stvarnosti, da bi se potom proširili i na medijsku sferu njihovog prenošenja i prikazivanja.

U poslednje vreme se, međutim, sve češće govori o konfliktima koji nastaju u medijskom polju sukobljavanja, da bi se odatle, eventualno, preneli, odnosno implementirali u stvarnost. Najčešće primere konflikata nastalih u medijima, na koje u teorijskoj literaturi nailazimo, čine borbe korporacija za tržište, reklamni sukobi, te, uopšteno gledano, medijski i informatički ratovi. U ovom domenu medijskog konfliktualnog delovanja nailazimo i na hakovanje, informatički kriminal, dok se deo aktivnosti u jednom delu medija, tj. na internetu, događa izvan pogleda prosečnih korisnika, odnosno u najdubljim slojevima tzv. tamnog (*dark*) interneta. Kada je reč o nasilnim oružanim konfliktima, kojima ćemo se ovde uglavnom baviti, postavlja se pitanje šta je, zapravo, nasilje u medijima. Da li je ono, po analogiji sa agresijom u stvarnosti, takođe realno ili se medijsko nasilje definiše, postoji i nastaje na osnovu drugih principa u odnosu na konfliktualnu stvarnost?

Jedno je zasigurno istina. Konflikti su deo naše realnosti, dok mediji sve više zauzimaju prostor te stvarnosti, bilo preuzimajući iz nje konflikte ili ih proizvodeći, po analogiji sa realnošću. Otuda se filozofi, teoretičari i kritičari medija često pitaju o ulozi medija u konfliktualnim situacijama. Uticaj medija na nasilje i sukobe neretko se tumači kao značajan za njihovo razrešenje, dok jedan broj teoretičara i analitičara medija posebnu pažnju posvećuje ulozi medija u preveniranju konflikata. Ovo se, naravno, ne odnosi na sve oblike nasilja i konfrontiranja, već uglavnom na oružane sukobe manjih ili većih razmera, kao što su teroristički napadi ili ratovi, kako lokalnog tako i globalnog karaktera.

U svakom slučaju, mediji se posmatraju kao sredstvo informisanja o nasilju i sukobima, što podrazumeva zauzimanje određenog vrednosnog stava prema konfliktima. Iako ovaj stav nije nužno eksplicitan, veruje se da način upotrebe savremene tehnologije implicira i određenu vrednosnu konotaciju medijskih priloga, emisija, programa. Kada je reč o televiziji, na primer, tehnologija „vrednuje” događaje u zavisnosti od izbora ugla snimanja,

¹ Na primer – vršnjačko nasilje ili huliganstvo.

² Filmovi, video-igre, industrija zabave.

³ Psihološki ili korporacijski rast.

kadriranja, montažnog postupka i slično. U štampanim medijima važno je na kom mestu je informacija plasirana, koji prostor zauzima, da li je ilustrirana nekim vizuelnim sadržajem i drugo. Slično je i sa internet stranicama, gde se neretko pokazuje da dizajn virtuelnog prostora u kome se informacija plasira, odnosno kontekst njenog pojavljivanja, često biva odlučujući za razumevanje.

U našem tekstu fokusiraćemo se na problematizovanje odnosa između medija i nasilnih konflikata većih razmera. Kada to kažemo, mislimo prvenstveno na ratove i terorizam, koji se danas najčešće prenose putem vizuelnih medija. Rasplinjavanje pažnje nastojaćemo da izbegnemo sužavanjem ove tematike samo na tipične slučajeve našeg doba, kako bismo se, naposljetku, zaustavili na temi mogućeg preveniranja ratnih sukoba i terorističkih napada putem upotrebe medija. Zapravo, za raspravu koju ovde iniciramo mislimo da je od koristi, pre svega zbog preciznosti izlaganja, da konflikte tumačimo kao oblik nasilja, imajući prvenstveno u vidu odnos savremenih medija prema ratovima, različitim oblicima terora i terorizmu. S tim u vezi, može se postaviti pitanje gde započinje konflikt, odnosno nasilje u današnjem vremenu – da li su ratni konflikti i teroristički napadi stvarni ili su oni produkt medijskih aktivnosti.

Ovako postavljeno istraživačko usmerenje nameće potrebu promišljanja intencije medijskog izveštavanja. Već uvrežen termin *medijske industrije*, iako u osnovi kritički zasnovan, zahvaljujući pogrešnim interpretacijama, uneo je pometnju u valorizovanju medijskih sadržaja. Sagledati medijske formate kao tipove industrijske proizvodnje, a medijske sadržaje kao industrijski proizvod, samo po sebi nameće alibi profitabilnosti, kao bitan element procene njihovog delovanja. Ovde je, ustvari, na delu jedan paradoks. Naime, liberalne teorije polaze od pretpostavke da medijske kuće u privatnom vlasništvu, oslobođene državne kontrole, predstavljaju glavni činilac u zagovaranju medijskih sloboda. Izneto stanovište svoju potporu pronalazi u interpretaciji istorije medija, pri čemu se razvoj štampe na tržišnim principima sagledava kao ključni momenat nastanka nezavisnog novinarstva. Ovakav model poslovanja i njegova interpretacija primenjeni su na razvitak radija u Sjedinjenim Državama, te i nešto kasniju pojavu privatnih televizijskih stanica. Ipak, iako je finansijsko odvajanje prenosa vesti i kreiranja poruka isprva otvorilo znatno veći prostor slobodnog delovanja medija, intenziviranjem tržišnih odnosa, upravo ovakva orijentisanost postala je ključ njihovog samourušavanja.

Negativne tokove na ovaj način usmerenog medijskog razvoja u mnogome su predvideli predstavnici marksističke škole mišljenja, odnosno mislioci koji su se u svojim razmatranjima oslanjali na marksistička shvaćanja. Međutim, njihova kritika prvenstveno je bila usmerena na masovnu

proizvodnju misli vladajuće klase (Marks /Marx/) ili pak na očuvanje *status quo* relacija. Ono što bi, u savremenim uslovima medijske ekspanzije, trebalo podvući kao bitnu odliku negativnog razvoja medija jeste radikalizovanje tržišne logike. Izgovor tržišne rentabilnosti ovde nije od pomoći. Mada u savremenim raspravama možemo naići na veliki broj predloga modelâ idealnih / slobodnih medija (koji se pojavljuju kao na različite načine definisani javni servisi ili pak u vidu novijih oblika demokratizovanja medija posredstvom razvoja participativnosti), pitanje finansiranja produkcije medijskih sadržaja i dalje ostaje otvoreno. No, ono što u interpretaciji ovog problema skreće pažnju na pogrešan kolosek upravo je zamena pitanja finansijske održivosti pojmom profitabilnosti, te pridavanje značaja ovom aspektu u procesu razumevanja rada medija. Potpuno okretanje ka tržišnom modelu poslovanja dovelo je, naime, i do pogrešnog uverenja da mediji, poistovećujući oblikovanje sadržaja sa njihovom (industrijskom) proizvodnjom, i dalje mogu ostati u domenu izvornog delovanja. Iako koncept profesionalne etike još nije u potpunosti potisnut, njegovom marginalizacijom sveden je na nivo deklarativnog načela. Otuda savremene medijske institucije, poput svake industrije, više pažnje posvećuju zaštiti autorskih prava nego etičnosti sopstvenog rada.

U ovakvim okolnostima, izveštavanje o konfliktima pretvoreno je u naročiti oblik medijske proizvodnje, koji je, već po svojoj prirodi, profitno opredeljen. Međutim, medijske objave koje nose pečat robe ne mogu se shvatiti kao izveštaji, već pre kao industrijski proizvodi naročitog tipa, a njihovi autori kao proizvođači interpretacija. Često isticanje ovakvog odnosa na pragu je uvođenja u svet pojavnosti koji bi Bart (Barthes) nazvao *zaključkom*, kao posebnom retoričkom figurom buržoaskog mita. Upravo iz tog razloga, uvođenje distinkcije kriterijuma procene treba da bude uključeno u fokus promišljanja medijskog delovanja. U protivnom, na tragu smo monstruozne transformacije medijske profesije u instrument manipulisanja.

Valja, dakle, istaći da rad medija, podjednako na nivou prakse koliko i u domenu simboličke proizvodnje, treba u sebe da uključi etičku dimenziju delovanja. Ovde nije samo reč o opravdavanju društvene uloge medija javnog komuniciranja, već i o odbrani samog koncepta njihove zasnovanosti. Paradoksalnost suprotne pozicije razotkriva se već na nivou pojma, a kroz autonegaciju (razotkrivenog) terminološkog spoja – *neetično informisanje*. Otuda se s pravom može postaviti pitanje: Na kakav još kvalitet informisanje može računati ukoliko je vođeno neetičnim principima? Da li su neetična istina ili neetična edukacija moguće, ili pak neetično pridavanje publiciteta pitanjima od javnog značaja?

Pišući o poziciji mislioca u lošem svetu, de Lažasneri (Lagasnerie) kaže: „Upustiti se u takve delatnosti [objavljivanje, istraživanje, stvaranje]

pretpostavlja da smo odlučili, više ili manje svesno, biti delom proizvođača ideja, prenositi diskurse te na taj način *pridonositi oblikovanju stanja sveta*. Prema tome, u tom smo se trenutku *odлучili angažovati*” (de Lagasnerie 2018: 10). Ovakav stav adekvatno opisuje i položaj novinara u našem vremenu, jer političnost angažovanja neminovno isključuje poziciju neuplitanja. Otuda je i postavljanje pitanja odgovornosti medijskog rada upravo političko, i to pre svega na nivou ispitivanja njegove etiko-političnosti.

Pretpostaviti bilo koji aspekt informativnog delovanja njegovoj moralnoj dimenziji predstavlja, dakle, nedvosmislenu političku odluku i čin. Otuda bi svako promišljanje ne samo medijskog rada, već i mišljenja medija, trebalo da se razmatra u funkciji ovakvog delovanja kao kulturne prakse. Jednako kao što je stav mislioca odraz političkog stanovišta (Horkheimer 2002), tako je i rad novinara deo političkog učešća u ustanovljavanju društvenih odnosa.

U kontekstu prethodno iznetih stavova, medijski izveštavati o konfliktima doslovno znači zauzeti stranu. Pisati o konfliktu, prenositi informacije i objašnjenja, učestvovati u proizvodnji i širenju diskursa – čin je (sa)učestvovanja. Stoga pitanje motiva, ali i konsekvenci aktuelnih medijskih aktivnosti zadire u sam fokus preispitivanja. Svako tematizovanje konflikta lišeno etičke pozicije znači učestvovanje u proizvodnji društvenih odnosa suprotnih humanim vrednostima. Naizgled politički neutralan argument profita izgovor je za ratno profiterstvo, ali i za mnoge druge negativne društvene pojave.

Uprkos značaju problema medijske trgovine konfliktima, na ovom mestu bilo bi suvišno dalje se upuštati u kritiku industrijski proizvedenih objava o konfliktima, budući da one pripadaju domenu tržišnog, a ne medijskog delovanja. Procena štetnosti ovakve proizvodnje, kao i njene posledice (ne samo u smislu nametanja stavova, izgradnje mnjenja, već i usmeravanja ljudskih života), nesumnjivo predstavljaju veliki izazov za savremenu društvenu misao. Ono do čega nam je u tekstu prevashodno stalo jeste sagledavanje takve jedne perspektive razvoja medijskih profesija koja bi delovanje medijskih institucija zadržala u oblasti javnog informisanja. U okvirima izveštavanja o konfliktima, ovu perspektivu prepoznamo u razvitku koncepta *novinarstva za mir*.

Novinarstvo za mir izraz je etički utemeljenog medijskog delovanja usmerenog na učvršćivanje humanističke perspektive izveštavanja. Sledeći logiku binarnih opozicija, moglo bi se pogrešno pretpostaviti da je reč o konceptu *novinarstva protiv konflikata*. Ipak, ovde nije reč o medijskom izveštavanju usmerenom ka negiranju postojanja konflikata, njihovom zane-marivanju, gušenju ili okončanju, već o novinarskom radu koji je okrenut ka prevazilaženju konflikata, u smeru njihovog konačnog razrešenja.

S tim u vezi, do sada najuticajnijiu kritiku medijskog negiranja konflikta izneo je Žan Bodrijar (Baudrillard) u svojim analizama Zalivskog rata.

U tri čuvena eseja, objavljena u francuskom *Liberasionu* (*Libération*) i britanskom *Gardijanu* (*The Guardian*), između januara i marta 1991. godine, Bodrijar ukazuje na činjenicu da je načinom medijskog izveštavanja o ratu u Zalivu izvršeno negiranje konflikta kroz njegovo pretvaranje u svojevrsnu maskaradu vojnih akcija (Baudrillard 1995). Podvlačenjem ovakvog pristupa medijskog delovanja, Bodrijar je jasno naglasio pitanje funkcije medija. Prepoznata obaveza medija da o konfliktima izveštavaju u konkretnom slučaju urušena je ne samo širenjem propagandnih interpretacija, nego i prenosom informacija na način kojim se i samo postojanje konflikta negira.

Već u najranijem periodu teorijskog interesovanja za rad medija postavljeno je pitanje njihove društvene funkcije. U kontekstu kritičkog razmatranja medija, posebno treba istaći značaj predstavnika Frankfurtske škole, te mislilaca koji su sledili njihovu liniju promišljanja. Vremenom je literatura posvećena ovoj temi dostigla više desetina hiljada naslova, no, uprkos tome, ovaj problem čini se još aktuelnim. Pre svega u odnosu na izveštavanja o konfliktima, i to ne samo s obzirom na temu našeg istraživanja, već i u pogledu analiza savremene društvene stvarnosti.

U vremenu kontinuiranog postojanja ratnih sukoba u različitim krajevima sveta, koje se može pratiti putem mas-medija kao i novih medija, sa uskladištenim naoružanjem za masovno uništenje koje je dovoljno da, nekoliko puta i na više nivoa, svet kakav poznajemo zauvek bude razoren, medijsku usmerenost na prevazilaženje konflikata prepoznajemo kao jednu od osnovnih društveno odgovornih funkcija današnjeg novinarstva. Ostvarenje ove funkcije valja tražiti u razvitku koncepta novinarstva za mir. Prihvatanje novinarstva za mir pre svega podrazumeva samosvest o moralnom delovanju kao jedinom iskrenom ljudskom opredeljenju. To dalje znači razumeti mnogostrukost konsekvenci učešća u proizvodnji i održanju cirkulacije medijskih sadržaja, što podrazumeva i prihvatanje odgovornosti za vlastite postupke, ne samo na formalno-pravnom, već i na ljudskom nivou. Reč je o delovanju koje smisao širenja informacija i njihove kontekstualizacije pronalazi u izgradnji boljih i pravednijih društvenih odnosa, a kroz razrešenje sukoba.

Naravno, ovde je reč i o svojevrsnom pravu. Iako se možemo saglasiti s tezom o neotuđivom pravu na slobodu izražavanja i mišljenja, ona ne može biti sagledana izvan nužnosti zaštite opštih načela ljudskih prava. Izveštavati o sukobu znači govoriti o onima koji su konfliktom pogođeni, uticati na njihove živote. Pravo da se o sukobu medijski izveštava ne može nadilaziti prava onih koji su u sukob direktno uključeni. Razrešenje ovog odnosa može biti realizovano jedino kroz iskreno i autentično prihvatanje obaveze etičnosti izveštavanja. Kako je već navedeno, reč je istovremeno i o zauzimanju političke pozicije. Javno (medijski posredovano) govoriti o konfliktu znači

izneti određeni politički stav. Preuzimanje aktivne uloge u politici sukoba znači uključivanje u političku borbu, što uvek pretpostavlja obrazloženje prava da se utiče na živote drugih. Postojanje vlastitog stava, u tom smislu, ne može biti argument za nereflektovano delovanje.

Još jedan argument koji ovde treba uzeti u razmatranje jeste *značaj prenosa informacija*. Mnogobrojne rasprave o usmerenosti novinarskog rada upravo podvlače važnost da se posredstvom medija javnost upozna sa informacijama od društvenog značaja. Ovaj naizgled zdravorazumski stav nameće jednu iskrivljenu sliku, koja uprkos tome što je u mnogim odgovornijim i teorijski zasnovanijim promišljanjima razotkrivena i dalje deluje fascinacijom sopstvene jednodimenzionalnosti. Tvrditi da je važno prenositi informacije od javnog značaja postavlja, naizgled, kao jedinu suprotnost – njihovo prikrivanje. A kako prikrivanje informacija neminovno znači ulaženje u sferu manipulisanja, to se prethodno izneto shvatanje može učiniti kao iskaz bez alternative. Međutim, učešće u javnoj sferi ne može biti poistovećeno sa distanciranim posredovanjem u prenosu informacija. Konačno, čini se da ni oni koji zastupaju ovakvo stanovište u to iskreno ne veruju, inače bi, u uslovima savremenog razvoja tehnike, predložili ukidanje novinarske profesije, odnosno njenu zamenu softverski obezbeđenom transparentnošću protoka informacija. I u ovom slučaju reč je o alibiju koji prikriva argumentaciju kojom bi neodgovorno delovanje bilo potvrđeno. Informacija bez jasne verifikacije njene verodostojnosti, i zasnovane kontekstualizacije, sredstvo je potpirivanja mašte. Ovde nije reč samo o prikrivenoj ulozi medija javnog komuniciranja, već i o okretanju ka dehumanizaciji. Poistovetiti poziciju novinara sa distanciranim posrednikom u prenosu informacija znači tražiti ukidanje njegove čovečnosti. To je, prema našem shvatanju, izraz dehumanizacije medija, njihovog transformisanja u sredstva održanja nehumanog/transhumanog društva.

Novinarstvo za mir otuda ne može biti izjednačeno sa distanciranim medijskim posredovanjem u širenju iskaza, mnjenja, gledišta, statističkih podataka, grafikona, analiza, audio-vizuelnih zapisa itd. Ovakvo poistovećenje predstavljalo bi, zapravo, izraz licemernog prikrivanja sopstvenog političkog uplitanja. Krenuti putem novinarstva za mir znači iskreno prigrliti opredeljenje za razrešavanje konflikata. To je put svesnog prepoznavanja vlastite pozicije i prihvatanja odgovornosti za sopstveno delovanje. Ipak, kako bilo koje svesno uključivanje u konflikte ne vodi njihovom razrešenju, to svako svesno medijsko izveštavanje o konfliktima ne znači nužno i kretanje putem novinarstva za mir. Tek prepoznavanje medijskog rada kao pomoćnog sredstva u razrešenju konflikta, kroz moralno preispitivanje sopstvenog učešća sa stanovišta profesionalne i lične etike, predstavlja odraz prihvatanja pozicije ljudskosti, odnosno težnje da se novinarstvo stavi na stranu širenja mira.

Koncept novinarstva za mir nije nužno ograničen okvirima profesionalnog delovanja. Ovde je prvenstveno reč o inicijativi koja pretpostavlja izvesno stanje svesti, dok su profesionalna znanja i tehnička opremljenost samo alati njenog ispoljavanja. Na oba fronta – kako u profesionalnom, tako i u tzv. građanskom novinarstvu – izazovi ostvarenja novinarstva za mir nisu zanemarljivi. U prvom slučaju, reč je o suočavanju sa industrijskim ustrojstvom medijskih ustanova, ili pak suprotstavljanju njihovoj direktnoj podređenosti zvaničnim politikama, dok u drugom izazov, pre svega, čini sposobnost sagledavanja šire slike i razumevanja konteksta. No, uprkos ovome, bilo bi pogrešno pretpostaviti da je reč o jednoj utopijskoj zamisli. Savremene tehničke mogućnosti učešća u javnoj komunikaciji otvaraju mogućnost snažnog uticaja i relativno ograničenom broju kritički utemeljenih i etički orijentisanih društveno odgovornih medijskih poslanika. Novinarstvo za mir ne treba, stoga, shvatiti kao rezultat profesionalnog rada niti aktivističke pozicije, već kao izraz humanističke opredeljenosti prilikom izveštavanja.

Razvoj novinarstva za mir istovremeno je suprotstavljanje aktuelnoj imploziji smisla u medijima (Virilio /Virilio/). Pojava tzv. informatičke bombe (Virilio 2000: 65) nije pretnja razaranju samo medijasfere, već planetarne semiosfere. Otuda koncept novinarstva za mir ne pretpostavlja samo usmerenost na razrešenje političkih, ratnih, ideoloških, klasnih i drugih sukoba, već i usredsređenost na pomirenje sa vlastitom ljudskošću. Svet u kojem se smisao urušava beskurpuloznim umnožavanjem medijskih sadržaja što poprimaju formu informacija i sam je na pragu samourušenja. Jer vizionarska objava informacionog doba, koju su sa oduševljenjem prihvatili političari, ekonomisti, naučnici, medijski urednici i javni delatnici, samo je u tekstovima kritički nastrojenih mislilaca bila praćena ukazivanjem na opasnost od njegovog brzog kraha. U trenutku intenziviranja društvene uloge medija, status informativnih medija ugrožen je zloupotrebom njihovog uticaja. Alternativu ovom procesu predstavlja zaokret ka etički utemeljenom medijskom delovanju, koje na nivou izveštavanja o konfliktima svoj jedini izraz pronalazi u novinarstvu za mir.

Kako je prethodno pomenuto, u pogledu aktuelnih interpretacija odnosa nasilnih konflikata i medija najdalje je, u svojoj radikalnosti, otišao Žan Bodrijar, pišući o ratu u Zalivu (reč je, po njegovom mišljenju, o prvom medijskom ratu prenošenom uživo), potom o terorističkom napadu na Svet-ski trgovinski centar u Njujorku 11. septembra, te bombardovanju Kosova i Metohije (Bodrijar 2019). Sve ove konflikte, imajući u vidu njihovu povezanost s medijima, Bodrijar je u okviru svojih teorijskih razmatranja označio kao problematične. Spornu ideju o Zalivskom ratu „koji se nije dogodio” Bodrijar je obrazložio tako što je problematizovao mogućnost bilo kakvog događanja u svetu poduprtom simulacijskim opsenama i iluzijama koje su

preuzele primat nad stvarnošću. Relacija medija i rata sagledana je, dakle, u kontekstu odnosa medija prema stvarnosti, koju je autor radikalno doveo u pitanje. U slučaju, pak, terorističkog napada u Njujorku, ublaživši donekle svoju prethodnu hipotezu, Bodrijar je koncepciju „štrajka događaja” zamenio tvrdnjom o povratku stvarnosti, da bi, s tim u vezi, a povodom bombardovanja dela Srbije (u pogledu ratovanja u Bosni je bio uzdržan), ove nasilne konflikte podveo pod princip globalne hegemonije, koji prisilno izjednačava sve moguće realnosti, ne dopuštajući postojanje drugosti i različitosti koja je pripisivana srpskoj strani u odnosu na apstraktnu međunarodnu zajednicu (Bodrijar 2019).

Naposletku, sažimajući prethodna mnjenja u jedinstvenu ideju, Bodrijar povodom sva tri zbivanja, mišljeno u kontekstu savremenih medija, kaže sledeće: „Mediji su sredstvo za sve to [...] Sve je u svakom slučaju zasićeno medijima ili podstaknuto njima, oni stvaraju događaje. Kreiraju događaje, lažne, prividne događaje, sve informacije su neka simulacija u osnovnom smislu te reči. Situacija nije nimalo jednostavna, više je nego složena i to je verovatno deo tog principa dvosmislenosti, prevrtljivosti, princip zla takođe, ali to je zlo za koje više nema odgovornih, odgovorni se ne mogu uništiti. U tom slučaju razvija se nasilje koje udara svuda i na sve moguće načine. Pošto nema odgovornog svi su odgovorni. O tome je reč u logici terorizma, udara se na svakog, na nevine kao što kažemo, ali to ne kreće od neke ideje, ne pravi se takva analiza, već je sve pokrenuto od nečega [...] u tom svetu gde se zbivaju svakakve promene, svi smo elementi, delići jedne iste mreže” (Bodrijar 2019). Iako je, u Bodrijarovom slučaju, reč o uklapanju relacije između nasilja, konflikata i medija u širu sliku odnosa između simuliranog sveta privida i stvarnosti, on je doslovno prvi autor koji je nasilne sukobe situirao u medijsku sferu njihovog pojavljivanja i delovanja.

O ratu na Kosovu i Metohiji kao o „nadrealnom ratu” („surrealistic war against Serbia”, Virilio 2000b: 49) pisao je i pomenuti Pol Virilio, u svojoj knjizi *Strategy of Deception (Strategija obmane)*. U eri tzv. postmodernih ratova, koja je započela Zalivskim ratom 1991. godine, Virilio je video nestajanje arhitekture, kao jednu od osnovnih karakteristika novijih ratova, što je, istovremeno, trebalo da znači i nestajanje arhitekturne konfiguracije samog rata, onakvog kakvog smo do tada poznavali. Prethodni ratovi, naime, vođeni su kao bitke za teritoriju – recimo, Drugi svetski rat. Za rat na Kosovu i Metohiji, međutim, osobeno je to što je realizovan u orbitalnoj sferi. Dakle, prevashodno na nebu. Koptene intervencije, kako je poznato, nije bilo. Sva osvajanja, raketiranja i, naravno, bombardovanja izvršena su s neba, iz orbitalnog polja ratnih dejstava. Otuda se konfiguracija, kao i dimenzija vođenja postmodernih ratova, bitno menjala.

Naime, scenario izvođenja napada u novijim ratovima započinjao bi okupiranjem vazdušnog prostora, a tek docnije bi usledile kopnene intervencije. Rat na Kosovu i Metohiji radikalizovao je ovu ratnu strategiju tako što je prvobitna okupacija vazdušnog prostora (zabrana letova iznad celokupne teritorije, s izuzetkom NATO snaga) prerasla u rat isključivo unutar vazdušnog prostora. Ovakav tip ratovanja omogućile su nove tehnologije, a neprijatelji su jedni za druge postali „nevidljivi”. Sagledano u kontekstu dela *Informatička bomba* (Virilio 2000a), rat na KiM bio je, zapravo, prvi totalni informatički rat i on se, prema našem mišljenju, vodio na nekoliko paralelnih frontova – medijskih i orbitalnih. Ujedno, ovaj rat je, smatrao je Virilio, bio ekskluzivno polje ogledanja vojnih snaga SAD, s tim što se više nije eksperimentisalo s nuklearnim bombama, upotrebljenim u te svrhe na Hirošimu u Nagasaki u Drugom svetskom ratu, već s upotrebom novih tehnologija u vojne svrhe.⁴

Za razliku od Bodrijara koji je u svojim tekstovima nagovestio nestanak događaja, Virilio smatra da u novijim ratovima sve postaje događaj, tačnije – „globalno konstituisani događaj” (*globally constituted accident*, Virilio, CTHEORY Interview). Drugim rečima, najnoviji ratni konflikti, ma gde se geografski odvijali, predstavljaju globalne događaje. No, ovi događaji nisu više deo geopolitike shvaćene u tradicionalnom smislu reči, već u sve većoj meri postaju deo geopolitike medija (Despotović, Jevtović 2019).

Slično stoji i sa terorizmom. Pogotovo otkada je prepoznat kao globalni fenomen, te doveden u neposrednu vezu s ratom. Naime, „Rat protiv terora” (*War on Terror*) bio je naziv vojne kampanje protiv terorizma koju su pokrenule SAD na globalnom nivou nakon terorističkog napada na Svet-ski trgovinski centar u Njujorku, septembra 2001. godine. Ujedno, bila je to prva sistemska kampanja protiv terorizma, koja je uključivala globalne obaveštajne resurse i mreže, prevashodno u borbi protiv Al Kaide. Nominalno, ovu metaforu globalnog rata protiv terora i terorizma prvi je, zapravo, upotrebio američki predsednik Džordž Buš (Bush), nekoliko dana posle

⁴ „Let me emphasise the following points about the Kosovo War. First, while the United States (US) can view the war as a success, Europe must see it as a failure for it and, in particular, for the institutions of the European Union (EU). For the US, the Kosovo War was a success because it encouraged the development of the Pentagon’s ‘Revolution in Military Affairs’ (RMA). The war provided a test site for experimentation, and paved the way for emergence of what I call in *Strategie de la deception* ‘the second deterrence’. It is, therefore, my firm belief that the US is currently seeking to revert to the position it held after the triggering of atomic bombs at Hiroshima and Nagasaki in the 1940s, when the US was the sole nuclear power. And here I repeat what I suggest in my book. The first deterrence, nuclear deterrence, is presently being superseded by the second deterrence: a type of deterrence based on what I call ‘the information bomb’ associated with the new weaponry of information and communications technologies.” (Virilio, CTHEORY Interview)

obraćanja Kongresu, a povodom terorističkog napada na Svetski trgovinski centar u Njujorku. Rat protiv terora i terorizma odnosio se, pre svega, na vojne akcije SAD, koje je trebalo sprovesti u međunarodnim okvirima, i to prema onim državama koje su bile povezane s terorističkom organizacijom Al Kaida. Potom su, po ugledu na SAD, svetski mediji nastavili ovu kampanju, pokrivajući je iz različitih uglova (s akcentom na pogubljenju lidera Al Kaide, Osame Bin Ladena). Tek po dolasku Baraka Obame na vlast, njegova administracija okončala je ovaj „rat“ (2013. godine), prepustivši ga taktičkim borbama obaveštajnih službi protiv najrazličitijih oblika terorizma na globalnom nivou.

No, i pre tog događaja, pokazalo se da je vrlo važno kako mediji izveštavaju o konfliktima, bilo da je reč o ratovima, terorizmu, te drugim oblicima nasilja prisutnim kako u stvarnosti, tako i u medijima. Izveštaje sa ratišta, primera radi, danas sa prve borbene linije šalju i deca (Palestina, Sirija), što predstavlja svojevrsni fenomen savremenog ratnog izveštavanja, nepoznat u dosadašnjoj istoriji novinarstva. Recimo, sa okupirane teritorije Gaze, najmlađa izveštačica, Džana Džihad (Jihad), osmogodišnja devojčica, koristila je društvene mreže u svrhu izveštavanja sa ratišta, snimajući i potom postavljajući svoje priloge na internetu.⁵ Njene izveštaje mediji su različito tumačili, s obzirom na stranu u konfliktu koju su podržavali. Izraelski portali su, na primer, isticali da je devojčica postala medijska „zvezda“ (Marquardt-Bigman, blog) podržavajući teror, dok je palestinska strana, naravno, tvrdila suprotno.

Slično kao iz Gaze, i iz Sirije su na Tviter, Fejsbuk i Jutjub platforme stizali izveštaji dečaka, ratnog reportera. Reč je o petnaestogodišnjem Muhamedu Nedžimu (Najem)⁶ koji je izveštavao o uništavanju stanovništva u Istočnoj Guti, nedaleko od Damaska. Specifičnost njegovog načina izveštavanja o oružanim konfliktima, odnosno građanskom ratu u Siriji, a iz vizure pobunjenika u odnosu na Asadov režim, jeste da je dečak prevashodno koristio foto i video-selfije kako bi njegovi prilozi sa bojišta izgledali uverljivije, odnosno verodostojno i dokumentovano. Reč je o izdvajanju pojedinačnih događaja, fragmenata rata, kao što su rušenje škole u Guti ili pogibija dečakovih prijatelja.

⁵ „I see an occupation, soldiers, cannons and police. They do a lot of things to make us go from our land“, says Janna [Courtesy of Janna Jihad Facebook page]” (Sarkara, Intervju)

⁶ „I am Muhammed Najem

I am fifteen years old

I live in the eastern Gouta

I will convey to you all the events which is being committed by the assad rigime in the Eastern Gouta through my own social media Facebook and Twitter.” (<https://www.teenvogue.com/story/muhammad-najem-documenting-syrian-civil-war-selfies>)

U oba slučaja dečjeg ratnog izveštavanja postavlja se ne samo političko, već i etičko pitanje, koje, potom, vraća na početnu temu uloge medija u savremenim oružanim sukobima, gde pojedina deca nisu samo žrtve vođenja ratova, već na sebe preuzimaju aktivnu ulogu medijskog izveštavanja sa ratnih područja. Rečju, pojedina deca sa ratom zahvaćenih područja, preuzimajući na sebe ulogu ratnih reportera, aktivno se uključuju u kreiranje medijske slike povodom oružanih konflikata i to tako što „ukidaju” vladajuće stereotipe pukih žrtava ratnih sukoba. S ovim u vezi, ujedno se radikalno problematizuje pitanje načina izveštavanja medija o konfliktima – da li je on „ratnohuškački” (primer CNN-a, kao globalnog medija), izbalansiran – u odnosu na, primera radi, tzv. građansko novinarstvo, društvene mreže, gde se smatra da je izrazito subjektivistički – ili metod izveštavanja može postati orijentisan prema miru (novinarstvo za mir).

Ovo poslednje, što podrazumeva edukaciju novinara za mir, čime se na posve drukčiji način mogu oblikovati javni prostori, jeste, nadalje, jedna od centralnih tačaka našeg izlaganja, uz napomenu da je nekoliko akcija koje se podudaraju s osnovnim intencijama novinarstva za mir pokrenuto upravo od strane dece ili povodom stradanja dece u ratnim područjima (*The Palestinian Children...*). Jedna od inicijativa Džane Džihad ostvorena je tokom posete mlade novinarku Južnoj Africi, a sastojala se u povezivanju dece iz ratnih okruženja sa decom koja žive u miru (*The Daily Vox*), u istorijskom kontekstu sećanja na aparthejd. Ovakva i slične akcije za mir, koje iniciraju deca sa ratom zahvaćenih područja uz podršku vršnjakinja i vršnjaka iz udaljenih krajeva sveta, primer su i za odrasle i njihovo moguće delovanje putem medija jer umesto osvete i daljeg perpetuiranja krugova nasilja zagovaraju nenasilno rešavanje konflikata, međunarodno povezivanje, empatiju i solidarnost.

Već na osnovu površnih zdravorazumskih uvida u relacije koje se aktuelno uspostavljaju između savremenih medija i nasilnih, oružanih konflikata može se zaključiti da je u današnjem vremenu uloga medija u odnosu na oružane / ratne konflikte od presudnog značaja, ne samo za ishod i njihovo razrešenje, već i za predstavljanje, vođenje ali i preveniranje takvih pojava, kako u medijskoj sferi tako i u svakodnevnom životu. Zahuktala medijska mašinerija, međutim, uglavnom koristi priliku da iz prikazivanja sukoba izvuče što veći profit jer se pokazalo da su oružani sukobi, bilo da je reč o masovnim ubistvima, terorizmu ili ratovima, medijski atraktivni i visokoprofitabilni. U tom kontekstu posmatrano, najređe su one aktivnosti u medijima i povodom njih koje zagovaraju mir, solidarnost i odsustvo „govora mržnje”, ratnog huškanja i podsticanja na nasilništvo svake vrste. Pomenute dečje inicijative predstavljaju, dakle, putokaz za osmišljavanje medijskog prostora u kome ovakve prakse ne bi bile poželjne, a zamenile bi ih posve drukčije strategije medijskog delovanja.

Александар В. Бранковић, *Lost construction V*, комбинована техника, 100 x 70 цм, 2017.

U tom smislu, zanimljiv je i vredan pažnje, dugoročno gledano, pokušaj autorke Aslam (Aslam) da se uloga medija u konfliktnom svetu poveže sa mirotvoračkim strategijama delovanja kada je reč o savremenom žurnalizmu, o čemu je reč u članku "The role of Media in Conflict: Integrating peace journalism in the journalism curriculum" („Uloga medija u konfliktima: Integrisanje novinarstva za mir u kurikulum žurnalistike”, Aslam 2014). Naime, povrh medijskog aktivizma koji makar delimično može i treba da preokrene paradigmu medijskog delovanja, a povodom oružanih konflikata u našem vremenu, Aslamova se zalaže za odgovarajuće obrazovne strategije koje bi novinare, urednike i medijske poslenike edukovale za izveštavanje za mir.

Jer, danas se čini da je način medijskog izveštavanja o nasilnim konfliktima prvorazredno pitanje koje se tiče ne samo novinarske (medijske) etike, te politike i (tržišne) ideologije, već i celokupne društvene zajednice, globalno uzevši. Stoga je приметно da u poslednje vreme jača otpor „standardizovanom” medijskom izveštavanju koje nam pruža crno-bele utiske sa ratom zahvaćenih ili terorom razorenih područja. Ukazivanje na značaj „novinarstva za mir” za „svetski mir”, te obrazovanje za mir, koje u sebe uključuje i žurnalizam, kao i *vice versa*, predstavljaju otvorene puteve kako u oblasti medijskog izražavanja, tako i u polju stvarnosti, zahvaćene pojednostavljenom medijskom slikom u kojoj nasilje biva potpomognuto drugim nasiljem, i to u posvemašnjem lancu proizvodnje i potrošnje agresivnih sadržaja. Otuda se postavlja pitanje izbora, kao i alternativnih načina izveštavanja koji će se baviti istinom, ali na način njenog razrešenja u duhu humanističkih, a ne

profitabilnih vrednosti; što znači da aktuelne tokove medijske industrije valja preokrenuti ka nekonfliktnom razrešenju sporova; rečju: „To report is to choose” (*What is Peace Journalism?*). Pitanje novinarstva za mir, dakle, goruće je praktičko pitanje današnjice.

LITERATURA

- Barthes (1993): Roland Barthes, *Mythologies*, London: Vintage Books.
- Baudrillard (1995): Jean Baudrillard, *The Gulf War Did Not Take Place*, Bloomington: Indiana University Press.
- Žan Bodrijar, *Zalivski rat se nije dogodio*, 26. 2. 2012. <https://atorwithme.blogspot.com/2012/02/zan-bodrijar-zalivski-rat-se-nije.html>, pristupljeno 28. 2. 2019.
- De Lagasnerie (2018): Geoffroy de Lagasnerie, *Misliti u lošem svijetu*, Zagreb: Udruga Bijeli val, Multimedijalni institut.
- Horkheimer (2002): Max Horkheimer, Traditional and critical theory, *Critical Theory: Selected Essays*, New York: Continuum.
- Despotović, Jevtović (2019): Ljubiša Despotović, Zoran Jevtović, Geopolitika medija, *Kultura polisa*, Novi Sad, Sremski Karlovci: Kairos.
- Petra Marquardt-Bigman, Janna Jihad – the innocent face of the Tamimi clan’s support for terror and Jew-hatred, *The Times of Israel*, <https://blogs.timesofisrael.com/janna-jihad-the-innocent-face-of-the-tamimi-clans-support-for-terror-and-jew-hatred/>, pristupljeno 3. 3. 2019.
- Urvashi Sarkara, Janna Jihad: Meet Palestine’s 10-year-old journalist, *Palestine News*, <https://www.aljazeera.com/news/2016/04/janna-jihad-meet-palestine-10-year-journalist-160426132139682.html>, pristupljeno 3. 3. 2019.
- Paul Virilio, The Kosovo War Took Place in Orbital Space, *CTHEORY Interview*, <https://cryptome.org/virilio-rma.htm>, pristupljeno 3. 2. 2019.
- Virilio (2000): Pol Virilio, *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi.
- Virilio (2000): Paul Virilio, *Strategy of Deception*, London, New York: Verso.
- Rukhsana Aslam, *The role of Media in Conflict: Integrating peace journalism in the journalism curriculum*, 2014. <https://aut.researchgateway.ac.nz/bitstream/handle/10292/7908/AslamR.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, pristupljeno 17. 3. 2019.
- The Palestinian children – alone and bewildered – in Israel’s Al Jalame jail*, <https://www.theguardian.com/world/2012/jan/22/palestinian-children-detained-jail-israel>, pristupljeno: 17. 3. 2019.
- What is Peace Journalism?*, <https://www.transcend.org/tms/about-peace-journalism/1-what-is-peace-journalism/>, pristupljeno 24. 3. 2019.
- <https://www.teenvogue.com/story/muhammad-najem-documenting-syrian-civil-war-selfies>, pristupljeno: 5. 3. 2019.
- <https://www.theguardian.com/world/2012/jan/22/palestinian-children-detained-jail-israel>, pristupljeno: 17. 3. 2019.
- <http://www.thedailyvox.co.za/janna-jihad-11-year-old-journalist-wants-south-africans-to-help-palestine-fatima-moosa/>, pristupljeno: 17. 3. 2019.

Divna M. Vuksanović
University of Arts in Belgrade
Faculty of Dramatic Arts
Departments for Theory and History

Dragan R. Čalović
University Business Academy in Novi Sad
Faculty of Contemporary Arts in Belgrade

MEDIA AND CONFLICTS: FROM THE “WAR ON TERROR” TO THE JOURNALISM FOR PEACE

Summary: *The War on Terror* was the name of a military campaign against terrorism, launched by the United States at a global level, after a terrorist attack on the World Trade Center in New York in September 2001. It was the first systemic campaign against terrorism which included global intelligence resources and networks, primarily in the fight against terrorist movement Al-Qaeda. This campaign was covered from various angles by the world media, and its focus was on the execution of Al-Qaeda leader Osama bin Laden. Even before, it was quite clear that the way in which the media report on conflicts is of high significance, whether they are focusing on wars, terrorism or other forms of violence. For example, testimonies from different war zones nowadays can be received from professionals as well as from children (Palestine, Syria). Hence, in the context of the study of the philosophy of media, the question is what is media reporting on conflicts like – “inciting” (a striking example of CNN, as a global media), balanced (civic journalism, social networks, etc.), or it can become peace-oriented (journalism for peace). The last approach, which implies the development of journalism with the focus on conflict resolution, by which public spheres can be shaped in a completely different way, is a central theme of this paper.

Keywords: conflicts, journalism for peace, media, philosophy of media, terrorism.

Милош Ђорђевић, Примус, дигитални колаж, принт, 50 x 70 цм, 2019.